

Felsőoktatás – integráció és más folyamatok

SCHRANZ EDIT

Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola
Szociológia és társadalompolitika doktori program

Bevezetés

Az 1970-es évek elejétől a világ fejlett államaiban hangsúlyossá váló tudás-felértékelődés, s ennek közvetlen gazdasági tényezővé válása megváltoztatta a politikai gondolkodást. Mind többen vettek részt a felsőfokú képzésekben, annak ellenére, hogy az olajválság hatására a fejlett világ államai visszafogták a felsőoktatás finanszírozását. A hallgatólétszám gyors növekedését jórészt csak a demográfiai hullámok befolyásolták. Az egyre magasabb részvételi arány következtében felismert társadalmi folyamatok arra készítették a politikusokat, gondolják újra a felsőoktatásról alkotott nézeteiket (Bószé 2006).

Polónyi István szerint nem az állam „gerjeszti” a felsőoktatás iránti keresletet. A társadalmi folyamatok kényszerítik valójában lépésekre a mindenkori kormányokat. Azon fejlett országokban, ahol a kormányzat elég erős volt ellenállni a társadalmi nyomásnak, ott a privát intézmények térnyerése jellemző (Japán)¹. 2001-ben, Párizsban a „Felsőoktatás a 21. században” című konferencián a felsőoktatás világszerte tapasztalható válságáról folyt a diskurzus. A válság okát, a társadalmi nyomás következtében megfélemlítőnek látszó expanzióban, valamint a permanens finanszírozási nehézségek megoldhatatlan ellentmondásából vezették le (Hrubos 2005).

Magyarországon a rendszerváltás után a kilencvenes évek közepére, a felsőoktatásban végbement hirtelen bővülés és az ezzel összefüggő, fiatal, javarészt pályakezdő diplomások növekvő munkanélkülisége tette szükségessé, hogy szülessenek válaszok a hallgatói expanzióra és az ezzel összefüggő növekvő munkanélküliségre, valamint arra, hogyan reagáljon a felsőoktatás a munkaerőpiac kihívásaira. A főiskolai és egyetemi hallgatók száma a rendszerváltás előtti 100 ezer körüli szintről 2006-ra 350 ezer fölé emelkedett². A frissen végzett diplomások száma 1995-höz képest is megkétszereződött (Kertesi – Köllő 2006). A 2005-től a felsőoktatásba

¹ Japánban az egyetemisták 73%-a tanul magán felsőoktatási intézményekben (Bószé 2006).

² Számok a KSH 1995–2004 közötti adatbázisa alapján.

bevezetett két- (illetve valójában három-) -ciklusú képzés³ létrehozói az európai térségben azzal a nem titkolt céllal fejlesztették ki ezt a képzési szerkezetet, hogy szülessen egy válasz a felsőoktatás képzési volumenét és szerkezetét alapvetően mozgató társadalmi és politikai tényezőkre (Gábor – Szemerszki – Tomasz 2006). A felsőoktatás átalakulásnak célja egyrészt a 2010-re létrehozandó Európai Felsőoktatási Térség, másrészt a munkaerő-piaci igényeikhez illeszkedő képzés, valamint a tömegképzésen belül az elitképzés kereteinek megteremtése volt (KSH 2009). A 2006-os, a Felsőoktatási Kutatóintézet munkatársai által készített felmérés⁴ szerint a szülők iskolázottságával általában szoros összefüggést mutattak a diákok továbbtanulási elképzelései. Arra a kérdésre, hogy: „megelégszik-e az alapképzéssel, vagy kíván-e továbbtanulni”, az arányszámok azt mutatták, hogy az első generációs értelmiségi diákok 43,8 százaléka, a második generációsok 58,9 százaléka; míg a harmadik generációsok 67,6 százaléka válaszolt úgy, hogy tovább akar tanulni (MSc szinten). A társadalom legfőbb alkotóelemei, a családok szintjén is egyre erősebben jelent meg a „tudatosság” – mint később látni fogjuk természetesen a társadalom alsóbb rétegei számára nem egyértelmű az információismeret és az anyagi lehetőség –, pontosabban tudatosabb döntések felismeréséhez vezetett a 2000-es évek, hogy az iskolázottsággal nő a lehetőség a biztosabb, tartósabb elhelyezkedésre. A számok nemcsak Magyarországon, hanem a közép-európai országokat általában is beleértve (kivéve Lengyelország) ezt igazolták (Gábor – Szemerszki – Tomasz 2006).

A bolognai rendszer tehát számos európai országban úgy igyekezett megváltoztatni a felsőoktatás szerkezetét, hogy kibocsátáskor a munkaerőpiac több eséllyel legyen képes „felszívni” az új munkaerőt. Polónyi István kicsit bővebben úgy értelmezi a bolognai képzési szerkezet pozitívnak ítélnélhető hatását, hogy mind a fejlett, mind a fejlődő országok oktatáspolitikája úgy hangolta össze a felsőoktatást és a munkaerőpiacot, hogy igyekezett mind szélesebb rétegeket beléptetni a felsőoktatás kapuján, a gazdaság igényeihez viszont próbálta azzal közelíteni a hallgatói kibocsátást, hogy a képzés szerkezetét változtatja, illetve a képzési struktúra orientálásával fejleszti. A felsőoktatásba belépő hallgatóknak szerte Európában, így Magyarországon is, nemcsak a száma nőtt meg, de az összetétele is megváltozott. Természetesen a kor kihívásainak megfelelően sok új szak jött létre az egyetemeken, új tudományterületek alakultak ki (Schleichner 2012). Megváltozott azonban a munkaerőpiac is, amelyre jelentős hatást gyakorol továbbra is a globális pénzügyi és gazdasági (válság) környezet, több a bizonytalanság és a változás, a munkáltatók újabb kompetenciákat jelölnek meg, az új foglalkoztatási formák alakulásának megfelelően. Ebben a változó környezetben felvetődik a kérdés, hogyan keresi, illetve találja meg az értékek helyét a felsőoktatásban résztvevő, majd onnan a munkaerőpiacra távozó hallgató? Mit jelent számára a stabilitás és hogyan értékeli a bizonytalanságot? Milyen

³ Alap-, mester-, doktori képzés.

⁴ Gábor Kálmán – Szemerszki Mariann – Tomasz Gábor szerzőhármassal készítette 2006-os felmérés eredményei.

externális hozamokban hisznek még a diákok és velük a családok? Esetleg a válsággal összefüggő változások az értékek megítélésében okozták a legnagyobb károkat?

Elsőként nézzük tehát, hogyan alakul a szemléletük a felsőoktatásban résztvevő hallgatóknak.

Szemléleti kérdések a fiatalok generációjánál

Ságvári Bence „Az átmenetek kora? – A magyar fiatalok társadalomképéről” című tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy ez a fiatal korosztály a legsérülékenyebb, legsebezhetőbb. A sikeres vagy sikertelen munkaerő-piaci integráció a felnőtté válás első lépéseinél, az önálló életkezdési körülmények kialakításánál, a korábbi szocializációtól függetlenül is jelentős hatással lehetnek a fiatalok gondolkodására. Beleértve ebbe a társadalommal, gazdasággal, politikával kapcsolatos értékek kialakulását és megszilárdulását. Márpedig ahhoz, hogy az ezen fiatalok által képviselt normák, értékek és attitűdök együttese a későbbiekben valódi értéket jelentsenek a társadalom számára, nem mindegy, hogy a korosztály társadalmi integrációjához kötődő „értékszerkezet” milyen keretet ad, hiszen ez határozza meg a későbbiekben a társadalom, a gazdaság és a politika fejlődését.

Ságvári Bence empirikus kutatása szerint a magyarországi fiatalok szemléletét európai uniós összehasonlításban nézve két szembetűnő eltérés jellemzi: a normaszegés nemcsak a gazdasági sikerekhez, hanem a mindennapi élethez is szükséges. Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy ez a szemlélet nemcsak a felsőoktatásban tanuló fiatalokra jellemző, hanem – a tanulmány szerint – általában a magyar fiatalokra. Ez egyértelmű bizonyítéka az értékválságnak és a bizalomvesztésnek. Joggal gondolkozhatunk el tehát azon, vajon milyen attitűddel, normákkal és értékekkel nőnek fel a mai fiatalok és kerülnek a munkaerőpiac közelébe? Mert ha folytatjuk a szerző gondolatsorát és hivatkozunk a tanulmányban leírt elméleti megközelítésekre, ugyancsak elgondolkodtató következtetésekre jutunk: az elméletek szerint ugyanis a bizalom erősíti az egyén közösséghez tartozását, ugyanakkor nem jelenti más csoportok kirekesztését. A bizalom hiánya viszont a társadalmi tőke erodálásához vezet, amelynek végén izoláció, a szerkezetek felbomlása áll. Nem működnek a kommunikációs csatornák és elindul az emberi kapcsolatok hanyatlása, elindul a rémhírek terjesztése, megerősödnek az előítéletek, sztereotípiák. Feltehetnénk a kérdést: hogy jön mindez a felsőoktatás és a munkaerőpiac kapcsolatához, de ha a bizalom mint társadalmi érték oldaláról gondoljuk tovább a fent leírtakat, gyorsan megtaláljuk a választ. Hiszen – mint arra a tanulmány is kitér – a bizalom rendkívül fontos a fennálló társadalmi rend, illetve a társadalom szervezeti működésének átláthatósága miatt, amelynek egyik legfontosabb eleme a kiszámíthatóság. Ez ad stabilitást a munkahelyeknek és anyagi stabilitást a társadalom tagjainak. A bizalom tehát – állapítja meg írásában Ságvári Bence – kihat a gazdasági szemléletre, a társadalom normatív összetartó erőinek jellegzetességeire. S ha ehhez hozzátesszük azt a tanulmány által vázolt kijelentést, amely szerint „Az uralkodó értékrend mindig az

aktuális egzisztenciális körülményekhez igazodik. Amennyiben ez utóbbi változik, az új helyzetnek megfelelően az értékek alakulása is bekövetkezik" (Ságvári 2012: 67). Nos, egyből látjuk, hogy ez azon a ponton illeszkedik a felsőoktatás és a munkaerőpiac kapcsolatához, hiszen nem mindegy, hogy a fiatal felnőttek milyen értékeket fogadnak el. Az értékek alakulását pedig a szülő, a kortárs csoportok és az iskola, pontosabban az oktatás – így a felsőoktatási képzés – képes befolyásolni. Ezt a nem magától alakuló értékstort egészíti ki a fiatal a saját élettapasztalataival. Az így formálódott értékrend az, amely a társadalomban szemléletváltást képes előidézni. Nem véletlen – ahogy Ságvári Bence tanulmányából kitűnik: a szemléletváltás gyakran esik egybe a generációváltással. Ennek a kijelentésnek a tükrében válik érdekessé, hogy a tanulmányban idézett European Social Survey egyik eredménye szerint: a fennálló politikai-gazdasági rendszerrel a magyar fiatalok átlagos elégedettsége 52 pont volt, amely európai uniós összehasonlításban nagyon alacsony (legalacsonyabb) indexnek minősül.⁵ Ugyanakkor ez az eredmény nem független a társadalom egészének véleményétől, vagyis ennek megfelelően nincsenek a felmérés szerint generációs különbségek. Mit jelenthet mindez? Talán azt, hogy a mai magyar fiatal generációk éppen olyan „sötétnek” látják a saját jövőjüket, a meglévő tapasztalataikkal, mint a sokat tapasztalt idősebb generációk? Vagy mindössze annyi történik, hogy az idősebbek a szokásosnál jobban hatnak a fiatalok gondolkodására? Mi lehet az oka annak, hogy gondolkodásban, életérzésben, helyzetfelismerésben összeérnek ezen a ponton a generációk Magyarországon? – ahogy Ságvári Bence írja, a fiatalok „a válság okozta bizonytalansággal „hozzáöregedtek” a szüleikhez. A választ Ságvári a tanulmányában nagyon világosan levezeti: a gazdasági visszaesés, illetve stagnálás, valamint a következő évek lassú kilábalása nem ígér gyors, pozitív változásokat a magyar fiatalok életében. Mindez azt jelenti, hogy a közeljövőben a munkaerőpiacra kilépő fiatalok általános generációs élményévé válhat a válságtudat és a bizonytalanság. Akkor is így van ez – írja a tanulmány –, ha időközben jelentősen átszerveződött a felsőoktatás épp annak érdekében, hogy a munkaerőpiac közelebb kerülhessen a felsőoktatási kibocsátáshoz.

Ez a „kudarcélmény” – ahogy az a fiatal generáció megközelíti a stabilitást és a kiszámíthatóságot – azonban élete végéig elkísérheti ezt a korosztályt. A Ságvári Bence által felvetett gondolatot támasztja alá véleményünk szerint Schleicher Nóra, a már említett munkaerőpiacról szóló tanulmányában, amely szerint a megfelelő munka megszerzését, valamint a munka megtartásának képességét nagyban befolyásolja az adott munkaerő-piaci helyzet. Konjunktúra idején könnyű, válság idején nehéz munkát találni, függetlenül attól, hogy a felsőoktatás mire és hogyan készít fel. Valószínűleg ennek az általános összefüggésnek az egyszerűsége mondatja ki azt az

⁵ Az elégedettséget mérő index átlagos értéke a teljes ESS mintában 58, míg a 15–29 éves fiatalok 4 esetében 60 pont volt. E korosztály átlagos értékei 85 (Finnország) és 30 (Görögország) pont között változtak). Ságvári Bence: Az átmenetek kora? „A magyar fiatalok társadalomképéről. In: *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*, Tanulmányok; MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Szociológiai Intézet), Argumentum Kiadó 2012.

idősebb generációval, hogy „félteni kell” a felnövekvő ifjúságot. Ennek a féltésnek a kifejezése jelenhet meg mintegy „második közlésként” a fiatalabb generációk munkaerő-piaci kilátásaival összefüggő értékítéletében.

Ha igaz az a Ságvári Bence tanulmányában szereplő állítás, amely szerint az előzetes várakozások azt feltételezték, hogy a rendszerváltozáskor született generáció már más értékrendet követ majd huszonéves korára. Valamint elfogadjuk azt a véleményt, hogy a kollektív társadalmi elvárás szerint: kockázatvállalás, innovativitás, dinamizmus és versenyképesség kell, hogy jellemezze a 2010-es évek fiatal generációit, akkor be kell, hogy lássuk, a válság, illetve az ebből adódó politikai-gazdasági-társadalmi változások – nem segítették a várt értékek kialakulását. A jelenlegi kutatások eredményeként előállt – fentebb részletesen ismertetett – arányszámok ugyanis egyelőre nem támasztják alá a felsorolt elvárásokat.

Joggal vetődik fel tehát a kérdés: hogyan változhat meg ez a negatív kép a jelenlegi fiatal generációban, hiszen rájuk alapozza a társadalom a következő évtizedek terheit. Vajon elbírájk ilyen mentális-gazdasági körülmények között akár az – egyébként minden generációra jutó – alapterheket? És hogyan hozható mindez összefüggésbe a felsőoktatás és a gazdaság kapcsolatával?

Tétova munkaerőpiac

A szálak összefonódását vissza kell vezetnünk a felsőoktatás tömegesedésének jeleniségéhez, pontosabban a jelenség magyarázataihoz. A közgazdasági magyarázatok, amelyek az egyéni és társadalmi haszon felől közelítették meg a témát, úgy exponáltak a felsőoktatási expanziót, hogy amíg az egyének a magasabb iskolázottság révén hosszú távon magasabb jövedelmi viszonyokat remélhetnek, megéri a rövid távú (időbeni és anyagi) ráfordításokat. Az állam részéről pedig azért éri meg mind szélesebb tömegek oktatása, mert a társadalom differenciált szintjein olyan externális hozamokat remél, amelyek meghaladják a ráfordításokat (Polónyi 2012). A Kozma Tamás által összefoglalt szociológiai-politológiai magyarázatok szerint az oktatási nyitás egyfajta „helybiztosítás” a fiatalok számára, az őket befogadni képtelen munkaerőpiac tétova helyzete miatt – s talán ez tűnik a legkézenfekvőbb magyarázatnak. Ehhez a helyzethez azonban a 60-as 70-es évek európai szociáldemokrata kormányainak oktatással kapcsolatos döntései vezettek, amelyek az általános és egyenlő iskolázás esélyeit teremtették meg. De a szociológiai magyarázatok kitérnek arra is, hogy a jóléti állam „túlfogyasztási szokásaihoz” tartozó jelenségment értékelhető az európai középosztály szélesedő rétegei számára az iskolázás „túlfogyasztása”. Magyarországon, a jelenség okaként leginkább emlegetett magyarázat, hogy az államszocializmust végigkísérő létszám – visszafogás után természetesen társadalmi igényként alakult ki a kereslet a felsőoktatási intézmények iránt. Hiszen a rendszerváltás „újraírta”, átstrukturálta a magyar társadalmat, amelyben a szerepek és osztályok átalakulásánál döntő jelentőségű a megfelelő társadalmi státusz „elfoglalása”. A társadalmi osztályok újratemtésében pedig tradicionálisan, elsődleges szerepe

van az oktatásnak – ahogy azt a társadalmi hovatartozás újratermelésének elméletéről Fuller és Rubinson leírta (Polónyi 2012). A státuszkonfliktus elmélet szerint (Fuller és Rubinson); az oktatásnak eleve az a fő feladata, hogy „muníciót” adjon az álláskereséshez. Ezért az egyes társadalmi csoportok versengenek a magasabb iskolázottság eléréséért, ami önmagában „oktatási expanziós spirált” eredményez. Mindenesetre Magyarországon a politika, a gazdasági felzárkózás zálogaként tekintett a felsőoktatásra, jól nyomon követhetően ezért is tárta mind szélesebbre a kapukat. A remények azonban nem váltak maradéktalanul valóra és a gazdasági felzárkózást nem az elvárt eredményekkel hozta meg a felsőoktatási részvételi arány növekedése. A bolognai rendszerhez kapcsolódás, a kétszintű egyetemi képzés bevezetése így azt a „szükséges váltást” jelentette, amelyet ugyan nem a gazdaság, mint inkább az erős politikai, társadalmi igény hívott életre (Polónyi 2012).

A 2012-es év második felében a fiatalok körében végzett kutatási adatok arra engedtek következtetni, hogy a fiatalok „túlképzettek” a magyar munkaerőpiacra. Gászó Tibor tanulmányában többször is kiemeli ugyanakkor, hogy Magyarországot illetően fontos: nem hozhatjuk összefüggésbe általánosságban a „felülképzettséget”, a diplomás munkanélküliség jelenségével, illetve azzal a ténnyel, hogy a gazdasági válság hatására a diplomások álláskeresési ideje megnőtt. A tanulmány arra hívja fel a figyelmet, hogy a gond egyik része a felsőoktatási kibocsátás szerkezeti problémájából adódik. Mondhatnánk rögtön, hogy „még mindig”. Gászó Tibor kutatásai szerint a 2012-ben, a nem dolgozók-nem tanulók csoportjába tartozók több mint egyharmada mindössze általános iskolai végzettséggel rendelkezik. Egynegyedük szakiskolát vagy szakmunkásképzőt végzett. S ha hozzátesszük, hogy ezen fiatalok fele a legidősebb vizsgált korcsoportba, a 25–29 évesek csoportjába tartozik és a tanulmány szerint 42 százalékuk községi lakos, talán kezdünk közeledni annak a gondolatnak a megértéséhez, amelyet úgy hívtunk dolgozatunk első lapjain, hogy a fiatal generáció „hozzáöregedett” szemléletében és világlátásában az idősebb generációhoz. Gászó Tibor tanulmányában a következőket írja erről: „...az adatok világosan jelzik, hogy a magyar társadalomban a gazdasági aktivitás leépülésével perspektíva nélkül maradt, vidéken élő, alacsony iskolai végzettségű csoportok körében töretlenül újratermelődik a halmozottan hátrányos társadalmi helyzet, amelynek egyik fő ismérve a munkához jutás rendkívüli nehézsége” (Gászó 2012: 141).

A tanulmány részletesen elemzi a nem dolgozó-nem tanuló fiatalok megoszlását korcsoportok szerint, ahol azt látjuk, hogy minden korosztályban magas az arány. A vizsgálat adatai szerint ebbe a kategóriába tartozik a 15–19 éves korosztály 13 százaléka, a 20–24 évesek 41 százaléka, a 25–29 évesek 46 százaléka. A legmagasabb iskolai végzettség szerint a legfeljebb 8 általánost végzettek 35 százaléka; szakmunkásképzőt, szakiskolát végzettek 26 százaléka; szakközépiskolai végzettségűek (érettségi) 16 százaléka; gimnáziumot végzettek (érettségi) 9 százaléka; középiskolára épülő szakképzést végzettek 8 százaléka; a diplomások 6 százaléka nem tanult és nem dolgozott 2012 második felében Magyarországon, a fiatal korosztályból. Ez utóbbi adatsort vizsgálva Gászó Tibor már nem elégszik meg azzal az általános kijelentéssel, hogy a magasabb iskolai végzettségű fiatalok hamarabb találnak állást

a magyar munkaerőpiacon, hanem egyenesen azt mondja, hogy a magasabb iskolai végzettség valójában egyfajta „védetség” a munkanélküliséggel szemben.

A jelenlegi fiatal korosztály alul-felül képzettségének magyarországi problémája olyan bizonytalanságot eredményez a nemzedék kilátásait illetően, ami feltétlen kihat egyrészt az egyének életére, úgy is mint párválasztás, családalapítás, gyermekvállalás, továbbtanulás, külföldi munkavállalás, de kihat a társadalom egészére is. Hiszen ez az új nemzedék az „életbe kilépő” – tehát perspektívájában legfontosabb – életszakaszában nem képes a tradíciókra alapozva építkezni. Mindössze a körülötte levő, empirikus úton is látható, változékony világ távoli, ködös „igazodási pontjait” képesek csak kitapogatni (Székely 2012). Kérdés tehát, hogy milyen értékeket látnak maguk körül ezek a fiatalok? Hogyan válnak kellő időben a társadalom terheit cipelő közép korosztályává? Mit lesznek képesek átadni majd a következő generációknak?

A kérdések természetesen egyelőre teoretikusak, ugyanakkor feltétlenül érdemes megvizsgálnunk, melyek azok az integrációs problémák, amelyek miatt kialakulhatott a már említett „alul-felül képzettség” két pólusa a magyar munkaerőpiac viszonylatában.

Iskola és munkaerő-piaci integráció

Magyarországon a 2012-es évben végzett felmérés szerint (Domokos 2012) a 15–29 éves korosztály, vagyis az 1982 és 1996 között születettek száma 1 863 454 fő volt (lakcím-nyilvántartási adatok alapján). Ez a szám a magyar népesség 18 százalékának felel meg. Területi eloszlás szerint a korcsoport 27 százaléka él a fővárosban, illetve vonzáskörzetében, Pest megyében. Ez az arány egyben azt is jelenti, hogy összességében a központi régióban élő lakosság 17 százaléka tartozik ebbe a fiatal korcsoportban, míg a 15–29 éves korosztály aránya Észak-Magyarországon és az Észak-Alföldön érzékelhetően magasabb, a népesség 20 százalékát teszik ki a fiatalok. Budapesten 273 000 15–29 éves él, ez a népességen belüli 16 százalék, ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy az összes magyar fiatal 15 százaléka él a fővárosban. Az adatok szerint 314 000 fiatal él megyeszékhelyen, ez 17 százaléka a populációnak, 47 000 15–29 éves él megyei jogú városban. A kutatások szerint tehát a fiatalok 34 százalékának érhetőek el széleskörű kulturális, szabadidős, oktatási és a többi szolgáltatások. Ezek azok a lehetőségek például, amelyek egy kistelepülésen kevésbé könnyen érhetőek el.

Ami a munkaerőpiaccal összefüggő eredményeket illeti, a kutatás számos más tényező mellett arra mutat rá, hogy ahhoz, hogy a fiatal hogyan dönt a továbbtanulását, illetve az iskolai végzettség tervezett időpontját illetően, meghatározó tényező a család mint háttértényező a jövedelmi viszonyok szempontjából, illetve a szülők iskolai végzettsége. Ezeket az összefüggéseket azonban eddig is tudtuk, pontosabban az eddigi tanulmányok szintén ezeket a szignifikáns összefüggéseket jelölték meg. Egy új tényező erős megjelenése azonban változtatott az eddigi felsoroláson. Az

ugyanis, hogy a külföldi migrációs tervek, mint fontos új elem, szintén komolyan befolyásolja a populáció terveit a tanulmányok befejezésének dátumát illetően (Domo-kos 2012). A folyamat ívét tekintve nyilván egy későbbi adatfelvételi elemzés adhat majd pontos képet a valós összefüggésekről. Annyi azonban már most látható, hogy a külföldi migrációs tervek megnövekedett hajlandóságának köze lehet a magyar felsőoktatásban az elmúlt években zajlott változáshoz. A 2000-es évek elejéhez képest – vagyis a már említett, az elmúlt évtizedben a magyar felsőoktatásra is jellemző expanziós jelenséggel ellentétben – 2012-re csökkent a felsőoktatásban résztvevők aránya. Ennek egyik okaként Nyüsti Szilvia a felsőoktatásba felvett diákok létszámának – a korábbi évekhez képest – csökkenését jelöli meg, másrészt nem hagyhatjuk figyelmen kívül a Bolognai-rendszer vélhető szerepét sem, hiszen a hároméves alapszak után nem minden diák lép be a mesterképzésbe, vagyis lerövidül az az idő, amit a hallgatók a felsőoktatásban töltenek. Nyüsti, tanulmányában ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy az „*egyéb képzésekben tanulók aránya ellenben megháromszorozódott az elemzett időszak alatt...*” (Nyüsti 2013: 96). Hogy ez valódi alternatíva-e, vagy csak rövidtávon jelent esetleg egyszerűbbnek tűnő munkaerő-piaci integrációs esélyt a fiataloknak, szintén későbbi kutatások eredményeiből derül majd ki. Jelenleg azonban azt látjuk, hogy míg az oktatási expanzió a kilencvenes évek közepétől lehetőséget adott az alacsonyabb társadalmi státuszú fiatalok számára az érettségi, illetve a felsőfokú végzettség megszerzésére (Bószé 2006), addig a jelenleg zajló folyamatok nagy valószínűséggel megakasztják ezt. Miközben tudjuk, hogy a társadalmi felemelkedés egyik fontos záloga az oktatás, vagyis minél magasabb iskolai végzettséget szerez a fiatal, annál valószínűbb, hogy megtalálja a helyét a munkaerő-piacon akkor is, ha nem feltétlenül a diplomájának megfelelő munkát talál, hanem a végzettségénél eggyel akár alacsonyabb szintű munkát – a piac befolyásolta gazdasági környezetnek kiszolgáltatva –, lásd a magyarországi helyzetet a '90-es évek eleje-közepétől (Schrantz 2006). Ha közben magasabb minőségű lehetőséget kap, mint amit a szülei egész életükben vittek, már léptek egyet a társadalmi felemelkedés létráján. A tanuláshoz azonban háttér kell, pontosabban az a szülői szemlélet, hogy az oktatásra fordítandó költségek megtérülnek. Raymond Boudon a *Logique du social* című, 1979-ben publikált könyvében azt fejtette ki, hogy a társadalom különböző rétegei más-más, eltérő mennyiségű és minőségű információhoz jutnak hozzá az oktatással kapcsolatban, így eltérő a rálátásuk is az aktuális oktatási rendszerre, annak lehetőségeire és munkaerő-piaci hatására. Vagyis Boudon szerint a társadalmi rétegződés nemcsak anyagi erőforrásokban nyilvánul meg, hanem abban is, hogy egy társadalmi réteg és benne az egyén milyen differenciáltan lát rá a társadalom intézményeire és a társadalomban zajló folyamatokra. Ez a rálátás határozza meg azon sikerek esélyét, amelyet Raymond Boudon, az oktatási stratégiának tulajdonít (Budon 1998). Boudon ezt az összefüggést a tőzsdézés folyamatával hasonlítja össze. Szerinte minél több ismeretet szerez a tőzsdéző a piacok működési logikájáról, a gazdasági szereplők döntéseiről és más tőzsdézők viselkedési logikájáról, annál valószínűbb a nyereség. Másrészt Boudon azt is hangsúlyozza, hogy mivel magának az oktatásnak a hasznosságát, fontosságát – így a ráfordítandó költségek megté-

rülési esélyeit, az oktatási siker kockázatát – a különböző rétegek szintén másként értékelik, valamint az oktatásra fordítandó erőforrások eleve differenciáltak – a „beruházási kedv” is ennek megfelelően, eltérően alakul. Boudon ezzel a logikai érveléssel igyekezett bizonyítani, hogy az egyéni döntések/cselekvések hozzák létre azokat a komplex társadalmi folyamatokat, jelenségeket, amelyeket később természetesen – kellő rálátással – elemezhetünk. Boudon módszertani individualizmusa tehát a társadalmi cselekvést az egyének motivációiból aggregálódott következményként vezeti le.

Ehhez a gondolatmenethez kapcsolódóan érdemes megemlítenünk Paul DiMaggio *kulturális mobilitás* modelljét (Pusztai 2004), amely szerint a Bourdieu⁶ által bevezetett és oly sokrétűen elemzett, „otthonról hozott” kulturális tőke valóban lényeges szerepet tölt be a társadalmi egyenlőtlenségi rendszer kialakításában, de DiMaggio elmélete szerint ezt nem elsősorban az előnyös pozíciók továbbörökítése révén éri el, hanem éppen ellenkezőleg, az alacsony státuszú családokból származó fiatalok esélyeinek javítása révén teszi. Vagyis – ahogy *Blaskó Zsuzsa fogalmazza meg egyszerűen a „Kulturális reprodukció vagy kulturális mobilitás?” című tanulmányában* – „a kulturális mobilitás elmélete azt tételezi fel, hogy éppen az alsóbb társadalmi osztályok gyermekei azok, akik az általuk örökölt kulturális erőforrásokat másoknál nagyobb haszonnal tudják felhasználni a társadalmi státusz megszerzéséért folyó küzdelemben” (Blaskó 2002: 4).

A kérdés persze az, hogy ha az a társadalomnak hasznára válik, hogy az alacsonyabb társadalmi rétegekből származó fiatalok az oktatással elindulhatnak a felemelkedés útján, és ezt megtehették a magyar fiatalok valóban „tömegesen” a rendszerváltás után – igazodva a nemzetközi trendhez – a családok által nagyon is felmérve a vissza nem térő alkalmat, „kihasználva” és illeszkedően, a magyar társadalom formálódó, újrarendezkedő helyzetét. Akkor ennek a folyamatnak a megbicsaklását jelző, fentebb már említett csökkenő hallgatói létszám hogyan kerül újra érzékeny összhangba az állam hosszú távú stratégiai célkitűzéseivel. Polónyi István szerint ugyanis azzal, hogy az állam az elmúlt években belenyúlt a felsőoktatás életébe és a munkaerőpiac rövidtávú igényeit inkább a középpontba helyező elvvel, elérkezettnek látta az időt keretszámokat – kvázi plafont – bevezetni az oktatásnak ezen részében, két következményt vetített előre. Egyrészt hogy a munkaerőpiacra képzetek esetleges munkanélküliségéért az „*állam felelősséget vállal*” (Polónyi 2012: 55). Másrészt, hogy a felsőoktatásból épp a gyengébb középiskolába járók és a hátrányos helyzetűek szorulnak ki – összefüggésben a szülők anyagi hátterével – és egyre inkább haladunk a (többszörösen idézőjelben jelölt) elit felsőoktatás felé. Jóllehet Polónyi tanulmányában azt is feltételezi, hogy a valódi társadalmi elit gyermekei inkább a külföldi felsőoktatást választják mind nagyobb számban a hazai egyetemek, főiskolák helyett.

⁶ Pierre Bourdieu: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke című 1986-os tanulmányában ír a közgazdaságtanban használt „tőke” fogalmának bevezetéséről a kultúra és a társadalom területén.

Azért sem célszerű a felsőoktatás ügyét kizárólag egy szempont szerint – munkaerő-piaci hatás – leegyszerűsíteni, mert hiszen a felsőoktatás maga is egy diverzifikálódott, több szinten elkülönülő intézményrendszer. Intézményenként más-más szerepet, funkciót tölt be, profilja, tevékenységi köre és hatékonysága is szerteágazó. „Nem ugyanaz a kihívás jelenik meg egy kisvárosi, elsősorban felsőfokú szakképzésekre orientálódó főiskola esetén, mint egy nagyvárosi (vagy fővárosi) sokkarú, elsősorban saját tudományos reputációjának növelésében érdekelt kutatóegyetem számára.” – fogalmazza meg Derényi András „A felsőoktatás és a foglalkoztathatóság kapcsolatának értelmezései” című tanulmányában (Derényi 2010: 365). Míg az egyik intézmény, szak, kar a tudományos gondolkodás logikáját tanítja meg a diákoknak, egy másik intézmény másik tanári kara, szoros együttműködésben a szakmával, adott kihívásokra képez – technológiák, eljárások, módszerek segítségével. Derényi megállapítása szerint a felsőoktatási képzés tehát eleve sokszínű. Egy-egy képzési program megtervezése, bevezetése, stabilizálása, a foglalkoztatási szempontok szerint a munkaerőpiacon is érzékelhető, változásokkal járó bevezetése több évet (4-5) vesz igénybe. A programok bevezetésének van költsége is, ahogy egyes programok megszüntetésének is. „...e területen nincs mód próba-szerencse alapon alakítani az intézményi programkínálatot.” (Derényi 2010: 366) – írja tanulmányában a szerző – a felsőoktatás rugalmasságának vannak tehát korlátai. Nemcsak Magyarországot foglalkoztatta-foglalkoztatja természetesen a munkaerő-piaci hatásokat középpontba helyezve, a Bologna-folyamat szerkezetváltásával összefüggő eddigi tapasztalatsor. A kérdés, hogy a fiatalok foglalkoztathatósági szempontjait és a diplomák értékét figyelembe véve a felsőoktatás hogyan közelítsen a munkaerőpiachoz, az Európai Unió országaiban folyamatosan napirenden levő téma. 2010-ben, az Európai Bizottság által felkért szakértői csoport készített egy, a foglalkoztathatóság szempontjait megfogalmazó összegzést – pontosabban felmérte a lehetőségeket –, amely a felsőoktatásból átvezeti a fiatalokat a munka világába (Derényi 2010). Kifejtve benne, hogy kinek milyen felelőssége van a képzettség „előállításáért és felhasználhatóságáért”, illetve megállapítva, hogy az esetleírások nem kizárólagosan követhető minták, csupán eredményes kísérletek. A megvalósíthatóság sikere egy-egy intézmény környezetén, együttműködési, partneri lehetőségein múlik. „Egy hatékony támogató rendszer egyik meghatározó eleme a felsőoktatásban a széles alapozású képzési programok kínálata, amely elősegíti nemcsak a változásokhoz való jobb alkalmazkodást, de az élethosszig tartó tanulás elvárásainak való megfelelést is.” (Derényi 2010: 367) – írja tanulmányában Derényi András.

Ha a magyar fiatalok korcsoport szerinti bontását vizsgálva nézzük meg az iskolázási adatokat, világosan látjuk, hogy a 2013-as évet megelőző években a 20 évesnél idősebb fiatalok a korábbiakhoz képest kisebb arányban vettek részt a felsőoktatásban – a felvettek száma még a 2004-es szintet sem érte el –, de ugyanez a tendencia volt megfigyelhető a felsőfokú képzésben részt vevő diákok esetén is. A Felvístatisztikák szerint 2012-ben mintegy 22 000 fővel vettek fel kevesebb diákot az egyetemi, főiskolai képzésbe, mint az előző két évben (Nyüsti 2012).

A magyarországi oktatási helyzet, így a felsőoktatás teljes képéhez azonban érdemes figyelembe vennünk a 2012-es ifjúságkutatásban szereplő – az apák iskolai végzettsége szerint készített – továbbtanulási szándékra vonatkozó adatok következtetéseit. Nyüsti Szilvia tanulmánya szerint ugyanis, az expanzió ellenére, összességében az elmúlt 12 évben nem látszik javulás a fiatalok felsőoktatásba jutásának esélyei tekintetében – az apa iskolai végzettsége szerinti időrendi vizsgálatokból. A kérdőíveken alapuló vizsgálat adatai alapján, a felsőoktatásban tanuló diákok főiskolai és egyetemi bontása szerint, a főiskolák leginkább az érettségizett apák gyermekei, az egyetemek pedig a felsőfokú végzettségű apák gyermekei előtt nyíltak meg. Tendencia szerint a legképzetlenebb apák gyermekei továbbra is kimaradtak a felsőoktatásból – az egyetemi és egyre inkább a főiskolai képzésből is. A szegregált társadalmi szelekciót a Bolognai-folyamat is erősítette (Nyüsti szerint), hiszen az alapszakok és felsőfokú képzések, a kétciklusú képzési szerkezet miatt jelen vannak az egyetemeken. Akárhogy vizsgáljuk tehát, Boudon módszertani individualizmusát és a fenti állítások tükrében Bordieu elméleti megközelítéseit sem tudjuk egyelőre „szembeállítani” azokkal az empirikus tapasztalatokkal, amelyek a 2010-es évekre a magyar felsőoktatásban lezajló folyamatokat jelölik.

A fiatalok életút-előrejelzései szerint vizsgálva a kérdőívek adatait, a tanulmány rámutat arra, hogy a valamikor megszokott életút-linearitás – mint más korábbi tanulmányok is jelezték – nem marad egyenes vonalú a mai ifjúság munkaerőpiacra vezető tanulmányait illetően. A szabályos egymásutániség, ha nem is tűnt el, de kissé háttérbe szorult, hiszen az ív folyamatosan megtörik. Egyrészt az oktatás és a munkaerőpiac közti „árok átugrása” nem megy sokszor egyértelműen, másrészt a különféle képzési szintek között térhetnek el a fiatalok a lineáris építkezéstől. A képzések diverzifikálódása és a munkaerőpiac kihívásai különféle „trükkökre” és kitérőkre kényszerítik ezt a korosztályt. A megtörés mint jelenség, leginkább a közép- és felsőfokú képzésben érhető utol. Ez, Nyüsti tanulmánya szerint azt jelenti, hogy a fiatalok egymás után több azonos szintű képzésben is részt vesznek, illetve akár párhuzamosan is végeznek szakokat. Az adatok azt mutatják, hogy akik az érettségi évében nem jelentkeznek felsőoktatási intézménybe, azok is tovább szeretnének tanulni a következő években, s ezek közül a diákok közül közel 50 százalék egy szakma megszerzését tervezi. Ugyanakkor a felsőfokra jelentkezők több mint egyharmada tovább kíván tanulni felsőoktatási intézményben, tehát iskolai életútját csupán szünetelteti (Nyüsti 2012). Azonban megtörik a tanulási életút akkor is, amikor egy diák ösztöndíjjal külföldön folytatja rövid időre a tanulmányait, és akkor is, amikor a tanulmányok közben gyakornoki idejét tölti. Ezek a kihagyások azonban később, a tapasztalatok szerint megtérülnek a munkaerőpiacon. Beszédesek ugyanakkor a számok akkor is, amikor iskolaszintekre és százalékos arányra bontjuk a kérdőívekben szereplő válaszokat. A szakiskolát végzettek 17 százaléka venne részt további iskolai képzésben, az érettségizettek közül előbbinek duplája, 34 százalék, míg a felsőoktatásban lévők 24 százaléka nyilatkozott úgy Nyüsti Szilvia vizsgálatai szerint, hogy vannak továbbtanulási szándékai. A szakiskolások 9 százaléka szakmát, 6 százaléka

érettségít szeretne és csak minden századik szakmát tanuló vagy szakmát szerzett nyilatkozott úgy, hogy részt szeretne venni felsőfokú képzésben.

A fent leírt adatokkal összecseng a 2012-es ifjúságkutatási adatokból kiolvasható összefüggés a származás és az iskolai egyenlőtlenséget tekintve. Nyüsti Szilvia tanulmánya kiemeli, hogy a kedvezőtlen családi háttérrel rendelkező fiatalok minden szinten lemaradásban vannak középosztálybeli vagy jómódú társaikkal szemben. S bár az iskolai szintek emelkedésével a szelekció hatása halványul, ennek oka valójában a korai kiválasztódási folyamat, amelynek következtében egyre szűrebb (homogénebb) fiatalokból álló csoport kerül már be a felsőbb oktatási szintekre.

Az oktatás – és a szelekció együttes kérdését érintve pedig a munkaerő-piaci oldaláról közelítve a felsőfokú végzettséget a tanulmány megállapítja, hogy ha egy fiatal „kedvezőtlen származása” ellenére megszerzi a felsőfokú diplomáját, foglalkoztatási esélye mégis kisebb, mint hasonló kvalitásokkal rendelkező középosztálybeli kortársaié. Ennek okát nagy valószínűséggel több tényezőben kereshetjük. A szülői társadalmi státusszal és az ezzel összefüggésben lévő, a jobb álláshoz szükséges kapcsolati hálóval éppúgy érdemes lenne foglalkozni és megvizsgálni az eredőket, mint számba venni a fiatal iskolázottságához szükséges mobilitási tényezőket. Azon kívül, hogy ez felveti egy a leírtak szempontjai szerinti kutatás igényét, azt tudjuk biztosan megemlíteni, hogy a 2012-es ifjúságkutatás felmérései szerint a fiatalok jelentős, szélesebb csoportjának, az átalakuló, a válság nyomait erősen viselő magyar munkaerőpiacon sem a szűkebb család, sem a rokonság, ismerősök köre nem tud releváns, kézzel fogható segítséget nyújtani az elhelyezkedésben. Éppen a fentebb említettek miatt úgy véljük tehát, hogy valóban izgalmas feladatot jelenthet a későbbiekben, új nézőpontok szerint, az egyén, a családi háttér, a társadalmi csoportok és a felsőoktatás kapcsolatában feltérképezni az elhelyezkedési esélyek összefüggését – a jövőbeli, teljes tisztánlátáshoz.

Fiatalok a munkaerőpiacon

Ahogy az imént már utaltunk rá, a munkaerőpiac értékeli a szorgalmat. Legalábbis ez látszik kézenfekvőnek, annak tükrében, hogy ha a felsőoktatásban végző diák állást keres, a megfelelő szakmai gyakorlat sok munkáltatónál szempont a fiatal alkalmazását, foglalkoztatását illetően. Ám az sem elvetendő lehetőség, hogy munka közben lehet olykor igazi, a későbbiekben működő, a munkaerőpival összefüggő ismereteket, kapcsolatokat szerezni. Az általánosan elfogadott, imént ismertetett nézeteken túl azonban, a 2012-es vizsgálat erőteljesen rámutat arra, hogy a 2008 negyedik negyedévében kiteljesedő válság kimutathatóan negatív hatással volt a fiatalok munkába állási kísérleteire. Így az önálló életkezdési esélyek sem voltak összehasonlíthatóak a válság előtti időszakokkal. Gászó Tibor tanulmánya alapján, empirikus adatokra hivatkozva, a következőt látjuk az iskolából az állásba kerülés intenzitását, időbeli eltérését, lehetőségeit vizsgálva: a fiatalok 15 százaléka talált még az iskolai idő alatt vagy közvetlenül utána (egy hónapon belül) állást. 30 száza-

lékuknak egy-három hónapon belül sikerült elhelyezkednie. További 15 százaléku-
kat alkalmazták négy-hat hónapon belül és körülbelül 10-10 százaléku-
k hét-tizen-
két hónapon belül, illetve egy év után talált állást. Összegezve az látszik, hogy a
fiatalok 20 százaléka még nem dolgozott a tanulmányok befejezését követően, to-
vábbi 20 százalék pedig fél évnél is több ideig volt kénytelen munkát keresni, mire
sikerült elhelyezkednie. A vizsgálat eredményeiből kiolvasható az is, hogy azok, akik
a tanulmányok mellett már dolgoztak, hamarabb kaptak elhelyezkedési lehetősége-
ket a magyar munkaerőpiacon (Gazsó 2012), vagyis igazolni látszik az az alfejezet
első mondatában leírt kijelentés, hogy a „munkaerőpiac értékeli a szorgalmat”. Az is
igaz ugyanakkor Gazsó szerint, hogy nem annyira szünetben végzett munkát, mint
a tanulás mellett végzett munkát értékelik a munkáltatók. Természetesen ez a vizs-
gálat is kimutatta a dolgozat elején már említett megállapítás igazságát, amely sze-
rint az iskolai végzettség valóban erőteljesen befolyásolja az elhelyezkedéshez szük-
séges időt, pontosabban a magasabb iskolai végzettség jelentősen lerövidíti az első
álláshoz jutás időszakát. A 2008-as válság befolyásoló tényezőjére jellemző azonban,
hogy míg előtte átlag három és fél hónap kellett az első munkahely megszerzéséhez,
addig utána közel öt hónap keresési időszakot jelölt meg a vizsgálatban résztvevő
fiatalok köre. A legtöbb időt továbbra is az alacsony képzettségű, szakképzetlen,
munkaképes fiatal tölti, nyolc általánossal átlag tizenhárom és fél hónapig keres ál-
lást. A szakmunkásképzőt, szakiskolát és szakközépiskolai érettségit szerzett fiata-
lok közel azonos arányban, csaknem fél évet töltenek el az első munkahelyük meg-
találásával. Érdekes adat jött ki azonban a gimnáziumi érettségivel rendelkező
álláskeresőik esetében, a válság előtti időszakhoz képest az elhelyezkedéshez szük-
séges idő ezen csoport esetében nőtt meg leginkább, valamivel több mint hét hónap-
ra (Gazsó 2013).

Összegzés

A dolgozatunk elején említett negatív jövőképpel, a felnőtt generációval együtt „öre-
gesen” gondolkodó fiatal generáció számokban megfogalmazott életérzését a
2012-es ifjúságkutatói adatokból ugyancsak egyértelműen kiolvashatjuk. Akkor is
így van ez, ha közben tudjuk, az Eurostat-adatok Európa több országára mutatnak a
teljes fiatal népességre vonatkozó olyan negatívnak tekinthető adatsort, amely az
életkezdeti esélyekre, az életpályára és így a gondolkodásra, világlátásra is befolyás-
sal vannak. A 2012-es vizsgálat eredménye azt mutatja (Gazsó 2012), a magyar fia-
talok 28 százaléka volt már élete során valamikor munkanélküli. Közülük 64 száza-
lék megtapasztalta a munkanélküliséggel járó regisztrációs folyamatot és egyéb, a
szociális rendszernek ehhez a részéhez kötődő élményeket. Akiket érintett már (vi-
szonylag rövid) életük során a munkanélküliség, azoknak 60 százaléka volt egyszer,
24 százaléka kétszer, 10 százaléka háromszor, további 6 százaléka pedig háromnál is
többször munka nélkül. 17 százaléku-
k egy évnél is tovább kereste a helyét a magyar
munkaerőpiacon. Mindezek miatt Gazsó Tibor azzal, a több tanulmányban már ko-

rábban hangsúlyozott megállapítással érvel, hogy az oktatás, képzés, felnőttképzés területén a képzési kibocsátás és a munkaerő-piaci igények összehangolásáért jelentős igények mutatkoznak ezen a területen. A megállapítás, mint említettük, nem újkeletű. S talán éppen ezért, mert évek – inkább lassan évtized – óta fennálló igényről beszélünk, annál is sürgetőbb lenne a változás. S ha mindehhez hozzátesszük azt az adatot, amely szerint a *15–29 éves korosztályhoz tartozó magyar fiatalok 52 százaléka* elhagyná Magyarországot a könnyebb boldogulás reményében, ha lehetősége lenne rá akár tanulás, akár munka céljából hosszabb-rövidebb időre (Ruff 2012), s közülük 12 százaléka végleg, úgy véljük, nem mehetünk el szó nélkül az adatok mellett anélkül, hogy ne gondoljunk bele ennek a lehetőségnek a vélhető következményeibe. Az adatok ugyanis arról is szólnak, hogy a mobilitási hajlam az életkorral változik, pontosabban, míg a fiatalabbak (15–19) nagyobb arányban mennének, az idősebbek 25–29 évesek, valamint az erős családi, baráti kötelékkel rendelkezők kevesebben (Ruff 2013). Jellemző az is, hogy a mobilitás is társadalmi réteg, illetve ehhez kapcsolódóan anyagiak függvénye. A társadalmi szempontból hátrányos helyzetűek (alacsony iskolai végzettség, elmaradottabb régiók, kis településeken élők) kevésbé tudnák elhagyni az országot – a nyelvi akadályokról nem is beszélve. Ez is egy válság, ha úgy tetszik „kitörési válság” a társadalom legfőbb alkotóelemeinek, a családoknak a válsága. A gond azonban nem feltétlenül az, hogy hiány lenne az egyenlőtlenségek felszámolásának igényében a mindenkori politika vagy a társadalom gyakran felszínes megnyilatkozásainak oldaláról. A gond inkább azzal a mélyebben gyökerező értékválsággal van, pontosabban azzal a jelenséggel, amellyel e dolgozat elején a gondolatsort elindítottuk. Nevezetesen, hogy a fiatal generációk „hozzáöregedtek” jövőképüket, az ország és saját kilátásaikat illetően az idősebb generációhoz. Ez ugyanis egészen biztosan nem jelenti egyben azt is, hogy valódi közösségérzetet is hordoznának ezek a hirtelen „összekapaszkodó” generációk (Kovách – Dubcsik 2012). Vagyis a társadalomból, a közös gondok ellenére, érzékelhetően hiányzik a valódi kohézió, és a valódi integráció. Akkor is ezt a következtetést vonhatjuk le, ha pontosan tudjuk, hogy a társadalmi integráció fogalmát több értelemben, több szinten és több területen is használja a szociológia. Számunkra most elsősorban társadalomelméleti megközelítési aspektusból, másodsorban, de nem kevésbé fontos szempont szerint résztársadalmi csoportokon keresztül vizsgálva azért érdekes – és lesz fontos a továbbiakban is –, mert az oktatás és ezen belül a felsőoktatás kérdéskörén keresztül egészen világos képet kaphatunk arról, hogyan is működik a 2000-es évek első dekádja körül a magyar társadalom.

Irodalom

- A felsőoktatási rendszer változásai* (2009). In: Statisztikai Tükör, III. évf. 15: 1–4.
- Blaskó, Zs. (2002): *Kulturális reprodukció vagy kulturális mobilitás?* In: Szociológiai Szemle 2: 3–27.
- Bősze, V. (2005): *Felsőoktatási expanzió: tények és interpretációk*. Széchenyi István Egyetem. www.sze.hu/etk/_konferencia/publikacio/.../eloadas_bosze_viktoria.doc (Utolsó letöltés: 2014.05.08.)
- Boudon, R. (1998): A viszonylagos frusztráció logikája. In: Csontos László: *A racionális döntések elmélete*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest
- Derényi, A. (2010): *A felsőoktatás és a foglalkoztathatóság kapcsolatának értelmezései*. In: *Educatio* 3: 361–369. <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00053/pdf/> (Utolsó letöltés: 2013.09.16.)
- Domokos, T. (2013): Magyar fiatalok és a demográfiai átmenet. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet*. Kutatópont http://kutatopont.hu/files/2013/09/Magyar>Ifjusag_2012_tanulmanykotet.pdf (Utolsó letöltés: 2015.09.16.)
- Gazsó, T. (2013): Munkaerő-piaci helyzetkép. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet*. Kutatópont http://kutatopont.hu/files/2013/09/Magyar>Ifjusag_2012_tanulmanykotet.pdf (Utolsó letöltés: 2015.09.16.)
- Gábor, K. – Szemerszki, M. – Tomasz, G. (2006): *A kétciklusú képzés kezdetei*. FKI, Budapest
- Hrubos, I. (2005): *A 21. század egyeteme: megújulási kényszerek, megőrizendő értékek*. In: *Iskolakultúra*, 2: 120–123.
- Kertesi, G. – Köllő, J. (2006): *Felsőoktatási expanzió, „diplomás munkanélküliség” és a diplomák piaci értéke*. In: *Közgazdasági Szemle*, LIII. évf. március: 201–225. <http://epa.oszk.hu/00000/00017/00124/pdf/01kertesikollo.pdf> (Utolsó letöltés: 2014.05.07.)
- Kozma, T. (2010): *„Expanzió. Tények és előrejelzések, 1983–2020”*. In: *Educatio* 1: 1–12.
- Kovács, I. – Dupcsik, Cs. (2012): Bevezető megjegyzések. In: *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon. Tanulmányok*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Szociológiai Intézet) – Argumentum Kiadó, Budapest
- Nyüsti, Sz. (2013): Oktatási helyzetkép. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet*. Kutatópont. http://kutatopont.hu/files/2013/09/Magyar>Ifjusag_2012_tanulmanykotet.pdf (Utolsó letöltés: 2015.09.16.)
- Polónyi, I. (2012): *Felsőoktatás és gazdaság? Szép új felsőoktatási világ Magyarországon*. In: *Iskolakultúra* 1: 1–7.

- Pusztai, G. (2004): *Iskola és közösség. Felekezeti középiskolások az ezredfordulón.* Gondolat Kiadó. mek.oszk.hu/12100/12192/12192.pdf (Utolsó letöltés: 2014.05.08.)
- Ruff, T. (2013): Ifjúsági mobilitás: hajlandóság, lehetőségek és tervek. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet.* Kutatópont. http://kutatopont.hu/files/2013/09/Magyar_Ifjusag_2012_tanulmanykotet.pdf (Utolsó letöltés: 2015.09.16.)
- Ságvári, B. (2012): Az átmenetek kora? – A magyar fiatalok társadalomképéről. In: *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon. Tanulmányok.* MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Szociológiai Intézet) – Argumentum Kiadó, Budapest
- Schleichner, N. (2012): Munkaerő-piaci megfelelés mint a felsőoktatás uralkodó diskurzusa. In: *Felsőoktatás és munkaerőpiac – tények, vélemények tapasztalatok.* Corvina Tudásközpont, Budapest